Lech Zieliński

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
lechziel@umk.pl
ORCID: 0000-0003-1265-8873

Emilia Pankanin

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
pankanine@umk.pl
ORCID: 0000-0002-0718-5138

W poszukiwaniu istoty eksplicytacji. Kilka uwag o książce Ewy Gumul *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, 331 stron

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2021.015>

Zarys treści: Niniejszy artykuł nawiązuje do monografii Ewy Gumul *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters* wydanej nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego w 2017 roku. Wychodząc od pojęcia eksplicytacji i przykładów jej zastosowania, omówiono krótko treść monografii i ustosunkowano się do dotychczasowych recenzji, by w końcowej części przedstawić własną ocenę monografii i pochylić się nad uniwersalnością eksplicytacji.

Słowa kluczowe: eksplicytacja, tłumaczenie symultaniczne, metodologia badań przekładoznawczych, protokoły retrospektywne

---

Uwagi wstępne

Do napisania niniejszego artykułu recenzyjnego skłoniła nas lektura książki Ewy Gumul *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters* opublikowanej w 2017 roku¹ nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego, a w szczególności

---

¹ Fakt opublikowania omawianej książki przed czterema laty może wydawać się argu-

pojęcie eksplicytacji występujące w tytule, jak się wydaje – kluczowy termin monografii. Wymienione pojęcie jest definiowane przez przekładoznawców w sposób niejednolity, gdyż część z nich uważa, że przyczyną eksplicytacji jest ignorancja lub niedostateczna kompetencja tłumacza, zwłaszcza tłumaczy bez doświadczenia czy też tłumaczy nieprofesjonalnych (Blum-Kulka 1986; Englund Dimitrova 2005; Puurtinen 2003; Whittaker 2004). Inni natomiast traktują eksplicytację jako strategię awaryjną, służącą optymalizacji jasności przekazu (Vinay, Darbelnet 1958/1995; Levý 1963/1983). Również na płaszczyźnie praktycznej współautor niniejszego artykułu pamięta z własnej praktyki tłumaczeniowej, jak skomplikowanym i zarazem powszechnym zjawiskiem jest eksplicytacja. Oto kilka przykładów ilustrujących jej złożoność.

W 2010 roku odbyło się spotkanie, w ramach którego prorektor WSG podejmował gościa z Niemiec. Kiedy powiedział, że liczba studentów dziennych w Wyższej Szkole Gospodarki przekracza liczbę studentów zaocznych i że taki stosunek w większości wyższych szkół niepublicznych jest rzadkością, zdziwił się, iż przetłumaczenie niniejszej części wypowiedzi zajęło około trzech minut. Cały problem polegał na tym, że gość z Niemiec nie za bardzo wiedział, czym są studia zaoczne, i nie rozumiał, co rektor niniejszą wypowiedzią implicytnie chce mu zakomunikować. Dopiero po odpowiedniej eksplicytacji komunikat rektora stał się czytelny. Do innej sytuacji doszło u notariusza. Tym razem konieczność eksplicytacji wynikała z podeszłego wieku uczestnika czynności. Gdy notariusz wyjaśniał mu, że po przekształceniu formy własności mieszkania ze spółdzielczej na własnościową sam będzie odprowadzał podatek gruntowy na podstawie decyzji z urzędu miasta, a nie jak do tej pory za pośrednictwem spółdzielni mieszkaniowej, nie był w stanie tej informacji zrozumieć. Z uwagi na wiek „łopatologiczna” eksplicytacja okazała się jedyną możliwością, bo przecież zrozumienie podpisywanych treści w przypadku aktów notarialnych jest konieczne. Innym przykładem ukazującym konieczność dodatkowego objaśnienia do tłumaczonego tekstu jest przypadek opisany wcześniej w artykule naukowym, ilustrujący jednoznacznie, że jego brak może prowadzić do zakłóceń w komunikacji. Do nieporozumienia, o którym mowa, doszło

---

mentem podważającym zasadność napisania niniejszego artykułu recenzyjnego. Jednakże dość skromne dostrzeżenie jej w dotychczas opublikowanych artykułach recenzyjnych (tylko jedna recenzja) przemawia za pochyleniem się nad nią, tym bardziej że w naszym przekonaniu książka na to zasługuje.

w 2009 roku w Urzędzie Miasta Bydgoszczy w trakcie rozmów dotyczących projektu budowy Zakładu Termicznego Przekształcania Odpadów Komunalnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego. W pertraktacjach udział wzięło około dwudziestu osób, w tym przedstawiciel Prezydenta Miasta Bydgoszczy, przedstawiciel gminy miejskiej Wiednia oraz ówczesny prezes zarządu spółki ProNatura, odpowiedzialnej za realizację projektu. Do nieporozumienia doszło w momencie, gdy goście z Wiednia, mający duże doświadczenie w zarządzaniu spalarniami odpadów, zadali prezesowi wspomnianej spółki pytanie o możliwość udziału w projekcie. Po kilkuminutowym wywodzie, przetłumaczonym skrzętnie przez tłumacza, to samo pytanie zadali po raz drugi, a po kolejnej podobnej odpowiedzi po raz trzeci. Eksplicytacji dokonała, niejako w zastępstwie tłumacza, kierowniczka Wydziału Kultury Urzędu Miasta Bydgoszczy, informując, że ich udział w projekcie jest niemożliwy. Ponieważ na zadane pytanie oczekiwano rozstrzygającej odpowiedzi w postaci „tak” lub „nie”, precyzyjne tłumaczenie grzecznościowego wyводу okazało się nieskuteczne i dopiero odkrycie właściwego sensu przez udzielenie takiej odpowiedzi rozwiązało zaistniały problem. Potrzeba zastosowania eksplicytacji wynikała z tego, że strona austriacka **oczekiwała jednoznacznej** odpowiedzi, podczas gdy gospodarze założyli, że bardzo konkretna odpowiedź będzie wobec gości niegrzecznością, i dlatego próbowali implicytnie ukryć ją w zawiłościach prawnych, oczekując, że goście domyślą się, co się za tym kryje (Zieliński 2015: 114–115). Zastosowana w zaprezentowanym przykładzie eksplicytacja ma zatem podłoże kulturowe (Gumul 2020: 177), a minimalizacja ryzyka nieporozumienia, inaczej mówiąc – zapewnienie udanej komunikacji, spoczywa w takim przypadku na tłumaczu, którego zadaniem jest wyjaśnienie różnic kulturowych przez bardziej eksplicytne wyrażenie w tekście docelowym tego, co zostało powiedziane w tekście wyjściowym. Już powyższe przykłady, zaczerpnięte wprawdzie z praktyki tłumaczenia konsekwentnego, a nie symultanicznego, jak w badaniu Ewy Gumul, pokazują, jak kompleksowym i uniwersalnym zagadnieniem jest eksplicytacja i jak różne przesłanki mogą powodować konieczność jej zastosowania.

Oprócz powyższych ogólnych uwag artykuł nasz zawiera krótkie omówienie treści książki, ustosunkowanie się do jej wcześniejszych ocen, wyrażonych zarówno przez recenzentów w postępowaniu habilitacyjnym, jak i przez autorkę jedynej dotychczas opublikowanej recenzji. W kolejnej części przedstawimy własną ocenę publikacji oraz dokonamy próby uchwycenia

istoty eksplicytacji w kontekście badań przeprowadzonych przez autorkę monografii, jak również wypowiedzanych uwag.

1. Zarys treści książki

Monografia Ewy Gumul *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters* podzielona jest na dwie części – teoretyczną i empiryczną. Pierwsza z nich przedstawia tło teoretyczne i podłoże metodologiczne prowadzonych badań. Autorka wprowadza czytelnika w rozważania nad eksplicytacją w tłumaczeniu simultanicznym, poddając krytycznej analizie wybrane koncepcje dotyczące tego zjawiska (m.in. Vinay, Darbelnet 1958; Blum-Kulka 1986; Klaudy 1998; Shuttleworth, Cowie 1997). Ponadto konfrontuje pojęcie eksplicytacji z pokrewnymi mu pojęciami dodania, amplifikacji i nad tłumaczenia. Zwracając szczególną uwagę na złożoność i niejednoznaczność zjawiska, definiuje je za Murtisari (2013, 2016) i Séguinot (1988) jako zabieg polegający na eksplicytnym wyrażeniu w tekście docelowym tego, co implicytnie zawarto w tekście wyjściowym. Definiowane w ten sposób zjawisko odnosi się zatem do pojęć eksplicytności i implicytności. Kolejnym istotnym elementem teoretycznej części monografii jest klasyfikacja powierzchniowych form eksplicytacji. Opis elementów językowych służących eksplicytnemu wyrażaniu w tekście docelowym tego, co implicytnie w tekście wyjściowym, stanowi pewną formę syntezy i uzupełnienia klasyfikacji opublikowanych we wcześniejszych pracach autorki. W monografii z 2017 roku językowe sposoby wyrażania eksplicytacji sprowadzone są do dwóch grup, a więc do elementów językowych mieszczących się w granicach amplifikacji oraz konkretyzacji. Amplifikacje tekstowe rozumiane są przez autorkę jako dodawanie środków leksykalnych lub syntaktycznych do tekstu docelowego. Zalicza ona do nich:

- dodawanie konektorów,
- zastępowanie zaimków osobowych przez powtórzenie jednostek leksykalnych,
- reiterację,
- uzupełnianie konstrukcji eliptycznych,
- dodawanie przydawek i określników,
- dodawanie wyrażień asekuracyjnych oraz porządkujących tekst,

- dodawanie nazw własnych do nazw rodzajowych,
- dookreślanie znaczenia i rozwinięcie definicyjne (Gumul 2017: 326).

Zabieg konkretyzacji polega natomiast na doborze bardziej eksplicytnych elementów leksykalnych lub struktur syntaktycznych i obejmuje zastępowanie nominalizacji konstrukcjami czasownikowymi, demetaforyzację leksykalną lub zastępowanie metafor porównaniami, dookreślanie leksykalne i zamianę nazwy rodzajowej na nazwę własną (Gumul 2017: 326). W kolejnym rozdziale autorka omawia zastosowaną w badaniu metodę protokołów retrospektywnych, przedstawia główne hipotezy i pytania badawcze, charakteryzuje uczestników badania i poddany analizie korpus tekstów. Metoda badawcza polega w omawianej pracy na formułowaniu komentarzy przez poddanych badaniu uczestników do ich własnego tłumaczenia. Autorka monografii zastanawia się nad wpływem kierunku tłumaczenia na stosowanie eksplicytacji. Poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy istnieją w tym zjawisku indywidualne modele oraz czy jest to świadomie stosowana strategia. Odnosi się również do swoich dotychczasowych badań opublikowanych we wcześniejszych artykułach (por. Gumul 2006–2017). W badaniu udział wzięło 120 adeptów tłumaczenia symultanicznego, a zgromadzony materiał badawczy obejmował ponad pięć tysięcy komentarzy retrospektywnych oraz siedemdziesiąt pięć godzin nagrań 240 tekstów docelowych. W drugiej części monografii autorka pochyla się nad strategiami eksplicytacyjnymi oraz analizuje zależność między kierunkiem tłumaczenia a zachowaniami eksplicytacyjnymi uczestników badania. Odnosi się ponadto do postawionego w części metodologicznej pytania o zależność pomiędzy indywidualnym stylem tłumaczenia a działaniem eksplicytacyjnym. Z badania przeprowadzonego wśród zaawansowanych studentów tłumaczenia ustnego wynika, że około 8% przypadków stosowania działań eksplicytacyjnych jest wynikiem świadomych decyzji tłumacza (Gumul 2017: 219). Strategie eksplicytacyjne w tłumaczeniu symultanicznym są zatem rzadko stosowane świadomie, co zdaniem autorki może wynikać z ograniczeń czasowych występujących w tej formie tłumaczenia. Istotnym wnioskiem z badania jest także niewielka zależność między eksplicytnością a indywidualnym stylem tłumacza, uargumentowana przez autorkę tym, że każdy tłumacz wypracowuje zarówno własny styl tłumaczenia, jak i technikę eksplicytacyjną. Uwzględniając częstość występowania oraz konsekwencję użycia danych środków leksykalnych i syntaktycznych, autorka wyróżnia dziewięć indywidualnych

stylów eksplicytacyjnych. W przedstawionej perspektywie dalszych badań nad eksplicytacją w tłumaczeniu symultanicznym zwraca również uwagę, że w celu ewentualnej weryfikacji uzyskanych wyników badań wskazane byłoby w przyszłości uwzględnienie tłumaczy profesjonalnych (Gumul 2017: 284). Odnosząc się ponadto do aspektu dydaktycznego, autorka stwierdza, że szerzej zakrojone badania nad eksplicytacją w tłumaczeniu symultanicznym mogłyby stanowić istotny wkład w dydaktykę tłumaczenia ustnego, ponieważ większa świadomość przesunięć eksplicytacyjnych u tłumaczy ustnych może służyć poprawie jakości tłumaczenia.

2. Monografia Ewy Gumul w świetle dotychczasowych ocen

Należy z całą stanowczością podkreślić, że rzadko zdarza się, by oceny w postępowaniu habilitacyjnym były tak spójne i tak pozytywne. W recenzji Marii Piotrowskiej jedyną nieco krytyczną treść zauważamy w następującym fragmencie:

Oprócz kilku krótkich wzmianek o dydaktycznych implikacjach przeprowadzonego badania i wspomnianego w tytule udziału w nim studentów przekładu, praca nie ma charakteru dydaktycznego, tak więc uwypuklenie tytułowego zachowania uczących się można by uznać za nieco dyskusyjne. Tytuł nieznacznie sugeruje, że jest akcent na dydaktykę (Piotrowska 2018: 5).

Powyższa uwaga odnosi się co najwyżej do możliwych wyobrażeń czy sugestii wywoływanych użytym w tytule sformułowaniem. Dla nas podtytuł monografii jest wyłącznie doprecyzowaniem tytułu głównego i wskazuje na kierunek badania. Analiza zachowań studentów w obszarze eksplicytacji jest tu elementem najistotniejszym. Trudno zatem doszukiwać się, co wywołało u recenzentki oczekiwania pogłębionej refleksji dydaktycznej, tym bardziej że sama autorka monografii zauważa, że jej badania mogą dopiero stać się przyczynkiem do ewentualnej refleksji nad sposobem wykorzystania wyników badań w dydaktyce przekładu (Gumul 2017: 284). Zarówno tytuł, jak i podtytuł w naszym przekonaniu zostały sformułowane właściwie i powyższą uwagę należy uznać za nieistotną. Z recenzji Juliana Maliszewskiego (2018) wynika, że praca nie zawiera żadnych uchybień metodologicznych, kompozycyjnych, językowych i stylistycznych. Recenzent wyraźnie zaznacza,

że jego usilna próba odnalezienia jakichkolwiek potknięć w pracy okazała się nieskuteczna i że rzadko zdarza się, aby monografia habilitacyjna była tak dojrzała i wartościowa jak omawiana tutaj książka. Podobnie wysoką ocenę walorów książki zawiera recenzja wspomnianej wyżej Piotrowskiej, w której podkreślono m.in. fakt, że publikacja Gumul wnosi istotny wkład do badań przekładoznawczych, widoczny w dużej liczbie cytowań. Andrzej Łyda zwraca uwagę na przejrzystość wyводу, właściwe zastosowanie metod badawczych oraz precyzyjny opis wyników:

Sama analiza przeprowadzona jest bardzo przejrzysto i rzetelnie. Autorka dokonuje analizy zgodnie z zaproponowaną metodologią, co biorąc pod uwagę liczebność grupy badanych (120 osób) i złożoność pytań badawczych, należy uznać za jej wielki sukces. W wynikach badań nie dostrzegłem się żadnych niekonsekwencji czy pominięć, o które przecież nietrudno w pracy obejmującej tysiące danych (Łyda 2018: 9).

W odróżnieniu od tych tak bardzo pozytywnych recenzji habilitacyjnych trochę krytyczniej spojrzę na pracę specjalistka od tłumaczeń ustnych – Małgorzata Tryuk. Jej zarzuty można sprowadzić do sześciu głównych kwestii:

- zbyt dużej liczby przebadanych respondentów, inaczej mówiąc, zbyt obszernego materiału empirycznego podlegającego ocenie (Tryuk 2019: 176);
- wyboru grupy respondentów (studentów i tłumaczy nieprofesjonalnych), nie do końca adekwatnej do właściwego rozeznania analizowanego w pracy problemu:

Nie jest wykluczone, że gdyby grupa była mniej liczna, bardziej jednolita pod względem kompetencji językowych i tłumaczeniowych oraz gdyby badania zostały przeprowadzone z porównywalną grupą tłumaczy zawodowych, wyniki byłyby bardziej wiarygodne i doniosłe, zresztą zgodnie z zasadami eksperymentalnych i ilościowych badań dotyczących tłumaczenia ustnego (Tryuk 2019: 176);

- języka publikacji:

Choć jest powszechnie wiadome, że przekładoznawstwo, w tym teoria tłumaczenia ustnego, jest dyscypliną głównie angielskojęzyczną, należy ubolewać, że prace

polskich translatoryków, poza nielicznymi wyjątkami, nie ukazują się w języku polskim, przez co nie stanowią istotnego wkładu w rozwój polskiej terminologii naukowej. Praca Ewy Gumul nie odbiega od tego trendu publikowania w języku angielskim (Tryuk 2019: 176);

- niedostatecznie precyzyjnego wyjaśnienia pojęcia występującego w tytule monografii:

ta niejasna definicja („eksplicytność to eksplicytne wyrażenie”) występuje także w cytowanym już w encyklopedii pod redakcją Pöchhacker’a w hasle *explicitation* [...] (Tryuk 2019: 171);

- braku jednoznacznego rozstrzygnięcia, czy eksplicytacja należy do uniwersaliów tłumaczeniowych:

W końcowym fragmencie tego rozdziału autorka przechodzi do rozważań nad kwestią uniwersaliów tłumaczeniowych. Nie daje nam jednak jednoznacznej odpowiedzi, czy eksplicytacja jest jednym z tych uniwersaliów, sugerując, że wymaga to dalszych badań z innymi parami językowymi, innymi gatunkami tekstów [...] (Tryuk 2019: 172);

- braku jednoznacznego wskazania przyjętej w badaniu definicji strategii w tłumaczeniu ustnym (Tryuk 2019: 174).

Argument dotyczący zbyt dużej liczby danych empirycznych w przeprowadzonym badaniu jest dość problematyczny. Prawdą jest oczywiście fakt, że im mniejszy materiał empiryczny, tym dokładniej i wnikliwiej można badania przeprowadzić. Dotyczy to przede wszystkim badań jakościowych, z drugiej jednak strony w kulturze anglosaskiej odnajdujemy szereg pozycji o nieporównywalnie szerszym materiale empirycznym, więc nie da się raczej rozstrzygnąć, czy istnieją w tym obszarze jakieś określone normy. Przykładem książki opracowanej na podstawie zdecydowanie bardziej obszernego materiału empirycznego może być dzieło *Culture, Leadership and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies* (House, Hanges, Javidan, Dorfman, Gupta 2004).

Uwagę poczynioną odnośnie do języka publikacji należy widzieć w kontekście zmieniającej się mody i/lub prowadzonej polityki w zakresie rozwoju

nauki. Zarówno zwolennicy publikowania w języku angielskim, jak i osoby preferujące publikowanie artykułów naukowych i książek w języku polskim w przypadku, gdy ich autorami są Polacy, dostarczą odpowiednich argumentów. Za publikowaniem w języku angielskim przemawia m.in. dużo większy obszar oddziaływania publikacji, ułatwiający jej wejście do nauki światowej, za publikacją w języku polskim natomiast szersze wejście do obiegu nauki w Polsce. Osoby niewładające w dostatecznym stopniu językiem angielskim, reprezentujące inne filologie, łatwiej mogłyby w Polsce z takiej pozycji skorzystać. Jak dalece prowadzona w tym zakresie polityka może się różnić, widać po zmianach nastawienia polityków odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe, działających w ramach jednej koalicji. Podobnych argumentów za jedną czy drugą opcją można przytoczyć wiele. Uwagę recenzentki, że wyniki uzyskane przy uwzględnieniu tłumaczy profesjonalnych mogłyby się różnić od wyników autorki monografii, można by przyjąć, choć sprawdzenie jej słuszności wymagałoby przeprowadzenia takich badań. Należy pamiętać, że polskim badaczom dużo łatwiej prowadzić badania na osobach, do których mają bezpośredni dostęp. Znalezienie odpowiedniej liczby tłumaczy profesjonalnych, mających czas i wolę wzięcia udziału w tego typu badaniach, byłoby zadaniem trudniejszym i implikowałoby prawdopodobnie dodatkowe koszty. Wprawdzie mówi się w ostatnich latach o konieczności współpracy środowisk akademickich z otoczeniem gospodarczym, a takie badania mogłyby teoretycznie w ramach takiej współpracy się odbyć, ale cały czas jest to postulat, któremu wiele brakuje do doskonałości. Autorka monografii wybrała zatem opcję prostszą, dającą perspektywę skutecznego zakończenia podjętego zadania. Przypuszczamy, że większość polskich przekładoznawców w przypadku pracy na stopień postąpiłaby podobnie. W odniesieniu do uwagi dotyczącej „niejasnej” definicji pojęcia eksplicytacji należy stwierdzić, że Tryuk nie precyzuje, na czym ta niedostateczność polega. Odniesienie się do tej kwestii wymagałoby takich informacji, tym bardziej że oceny jakości tej definicji znacznie się różnią. Na drugim, skrajnie pozytywnym biegunie sytuować można bowiem ocenę Maliszewskiego, który określił definicję pojęcia eksplicytacji mianem „doskonale przemysłanej” oraz „precyzyjnej”:

Dobrze się stało, że przed przystąpieniem do pracy nad eksplicytacją doktor Gumul dokonała daleko idącego „samozdyscyplinowania”, pisząc doskonale przemysłane hasło w „Pöchhackerowskiej” Encyklopedii... (s. 156). Definicja opracowana przez

Habilitantkę jest precyzyjna (w porównaniu z poprzednikami Piszącej, którzy nie zawsze docierali do istoty semantycznej tego terminu [...]) (Maliszewski 2018: 6);

Podobnie wysoko definicję ocenił Andrzej Łyda:

Niezwykłe interesujący jest także artykuł (Gumul 2010a), w którym dr Ewa Gumul doprecyzowuje definicję eksplicytacji, wskazując na zjawiska powierzchniowo podobne, lecz nieuzasadnione w procesie tłumaczenia. W tym też czasie redaguje hasło encyklopedyczne dla *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, które stanowi chyba najpełniejsze skondensowane ujęcie tego pojęcia (Łyda 2018: 7).

3. Próba własnej oceny książki

Wprawdzie w większości opinii pojawia się informacja o bardzo dobrym języku publikacji, jednak dotychczas nie zauważono pewnej niekonsekwencji w zakresie użycia zaimka osobowego odnoszonego do autorki monografii. Powszechnie wiadomo, że w kulturze anglosaskiej w publikacjach na ogół nie używa się pierwszej osoby liczby pojedynczej, a relację osobową zastępuje relacjami przedmiotowymi, w których podmiotem jest artykuł, praca, problem itd. W przypadku jednak ich użycia preferowany jest zaimek „I”, pisany zresztą jako jedyną wielką literą, co często krytykowane jest przez przedstawicieli innych kultur i języków, przede wszystkim tych, w których zaimek ten nie jest konieczny. Chcąc uniknąć zbyt częstego używania wspomnianego zaimka, autorka stosuje zamienniki w postaci zaimka „we” lub rzeczownika „the author”. Takie użycie zaimka w formie pierwszej osoby liczby mnogiej ilustrują następujące przykłady: „[...] the term we would rather not use as it evokes associations [...]” (Gumul 2017: 28) oraz „by the latter we mean using a synonymous lexical alternative” (Gumul 2017: 75). Rzeczownik „the author” w odniesieniu do autorki monografii występuje we fragmencie przedstawiającym zarys treści książki: „However, whenever possible, the author uses own examples to illustrate specific surface forms of explicitation” (Gumul 2017: 15). Należy zaznaczyć, że efekt zastosowania tego rozwiązania u czytelnika z Wielkiej Brytanii czy Stanów Zjednoczonych może być zgoła inny od zamierzonego, a nawet wywołać u niego uśmiech. Również zaimek „we” dopuszczony w niektórych sytuacjach nie powinien być stosowany jako zamiennik „I” w ramach jednej pracy czy rozdziału. Z kontekstów użycia przedstawionych w podręcznikach do nauki

pisania tekstów akademickich w języku angielskim (por. Macpherson 2007; Hyland, Shaw 2016) wynika, że obszarem usprawiedliwiającym zastosowanie zaimka osobowego „we” jest próba zaangażowania czytelnika przez aktywne włączenie go do prowadzonego wywodu. Trudno jednoznacznie rozstrzygnąć, czy wspomniane zjawisko występuje w następujących przykładach: „as we could see in the previous section [...]” (Gumul 2017: 42) oraz „[...] unless we talk about the so-called excessive explicitation or over-explicitation” (Gumul 2017: 59). Wydaje się więc, że autorka przeniosła tu schemat występujący jeszcze w polskiej przestrzeni akademickiej i że u jego podstaw legło dążenie do eliminowania formy „I”. Podobną tendencję do stosowania formy pierwszej osoby liczby mnogiej w odniesieniu do autora artykułu przez naukowców, których językiem ojczystym nie jest angielski, zauważyła Katie Wales (1996: 65):

From my own experience as an editor of ‘Language and Literature’ this kind of authorial ‘we’ features largely in articles submitted for publications from institutions where English is a foreign language, and where therefore more traditional conventions and formulas remain.

Niemniej trudno uzasadnić niekonsekwencję, polegającą na tym, że w jednym zdaniu Ewa Gumul włącza czytelnika w rozważania nad eksplicytacją, a w innym nie. Dlatego też uznajemy istniejącą tu niekonsekwencję za drobne niedopatrzenie. Powyższy drobiazg nie kwestionuje faktu, że publikacja jest pod względem językowym na bardzo wysokim poziomie, co zresztą podkreślono w cytowanych recenzjach.

Inną sprawą merytoryczną, na którą chcielibyśmy zwrócić uwagę, jest kwestia terminu „strategia” czy utworzonych od niego derywatów („strategiczne działanie tłumacza”). Jeżeli przyjmiemy bowiem, że sytuacji, w których będzie konieczne zastosowanie eksplicytacji, nie da się przewidzieć i że konieczna jest tutaj umiejętność szybkiego zareagowania i dopasowania się do powstałych sytuacji, to wydaje się, że działanie tłumacza nie może być konsekwencją przyjęcia czy zastosowania jakiejś określonej strategii. Dlatego też wspomniane pojęcie nie jest do końca adekwatne. Tłumacz dysponuje różnego rodzaju technikami (sposobami), które może zastosować, gdy okaże się, że musi sięgnąć po eksplicytację. Rację można zatem przyznać Maliszewskiemu, który zauważa, że „Zabiegi eksplicytacyjne są z reguły efektem działania spontanicznego (tu można stwierdzić, że owa spontaniczność wynika z nabytych nawyków konektywistycznych i wypra-

cowanej zdolności reiteracyjnej)” (Maliszewski 2018: 9). Jeżeli tak jest, to należy się zastanowić, czy nie jest nadużyciem określanie tego typu działań terminem „strategia”. Zdajemy sobie sprawę, że pojęcie strategii trochę inaczej rozumiane jest w przypadku tłumaczeń ustnych niż pisemnych, niemniej stosowanie tego terminu w odniesieniu do działań podejmowanych przez tłumacza w trakcie tłumaczenia ustnego wydaje nam się mało adekwatne. W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* (2003: 1411) można znaleźć definicję strategii, która zakłada, że jest to działanie zaplanowane: „sposób postępowania mający doprowadzić do osiągnięcia określonego celu, działanie zgodne z opracowanymi założeniami, perspektywiczny plan działania”. Tych elementów próżno doszukiwać się w wymuszanych często sytuacyjnie, bardzo różniących się od siebie działaniach tłumaczy, kiedy zmuszeni są sięgać po eksplicytację. Umiejętność właściwego zareagowania, posiadane kompetencje wyuczone i nabyte umiejętności dostosowania się do zaistniałych okoliczności, sposoby reagowania na nie, stosowane techniki – to wszystko towarzyszy procesowi eksplicytacji. Potrzeba szybkiej reakcji i automatyzm, jak również nieprzewidywalność wielu sytuacji sprawiają, że trudno doszukiwać się tu cech działań strategicznych. Zdajemy sobie sprawę, że w odniesieniu do tłumaczeń ustnych stosowane są definicje rozmywające istotę pierwotnego sensu terminu „strategia”, jak np. w definicji Jurija Łukszyna (1993: 300): „zdeterminowany pojemnością pamięci krótkotrwałej oraz czynnikami czasowo-przestrzennymi sposób postępowania tłumacza w akcie komunikacji międzyjęzykowej”. Postulujemy jednak głębszą refleksję na ten temat, której potrzebę zauważyła już Piotrkowska (2017).

Kolejnym aspektem godnym podniesienia jest próba odpowiedzi na pytanie, czy eksplicytacja jest jednym z uniwersaliów tłumaczeniowych. Autorka nie odpowiada wprawdzie na to pytanie, lecz powszechność eksplicytacji, na którą wskazaliśmy, każe przyjąć, że niezależnie od pary języków i interlokutorów biorących udział w komunikacji zawsze mogą pojawić się sytuacje, w których zastosowanie eksplicytacji będzie konieczne. Dlatego też jesteśmy skłonni uznać, że eksplicytacja należy do uniwersaliów tłumaczeniowych. Można przyjąć hipotezę, że im większe oddalenie kulturowe tłumaczonych języków, tym częściej występować będzie konieczność sięgania po eksplicytację.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania przedstawione w niniejszym artykule recenzyjnym, można dojść do wniosku, że monografia Ewy Gumul *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters* to publikacja godna uwagi i polecenia. Napisana została staranną angielszczyzną, co dodatkowo podnosi jej walor. Celem niniejszego artykułu recenzyjnego było zwrócenie uwagi na kwestie niezauważone w wysoce pozytywnych ocenach habilitacyjnych lub takie obszary i pojęcia, nad którymi w naszym przekonaniu należałoby ponownie się pochylić. Głębszej refleksji należałoby poddać stosowanie terminu „strategia” w odniesieniu do tłumaczenia ustnego. Okazuje się bowiem, że definicja strategii jako działania starannie zaplanowanego nie znajduje zastosowania w kontekście tłumaczenia ustnego, które wymaga od tłumacza dużej elastyczności oraz umiejętności spontanicznego reagowania i formułowania wypowiedzi. Należałoby rozważyć także bardziej szczegółowe omówienie pojęcia eksplicytacji w odniesieniu do uniwersaliów przekładowych. Szerzej zakrojona analiza eksplicytacji w tłumaczeniu ustnym, zarówno w parach języków należących do tej samej rodziny językowej, jak i tych najbardziej oddalonych od siebie kulturowo, mogłaby dostarczyć bowiem interesujących wniosków. Na marginesie należy zaznaczyć, że omówione przykłady niekonsekwentnego użycia zaimka osobowego „we” jako formy zamiennej dla zaimka osobowego „I” lub rzeczownika „the author” nie są w żadnym wypadku przejawem słabości monografii Ewy Gumul, a jedynie wskazówką, iż zamiar nierodzimego użytkownika języka angielskiego nie musi być odczytany w ten sam sposób przez ojczystych użytkowników języka angielskiego.

Literatura

- Bakti M., 2017, *Explicitation in Wight-translating into Hungarian Texts*, [w:] *Interdisciplinary encounters: Dimensions of interpreting studies*, A. Łyda, K. Holewik (red.), Katowice, s. 136–148.
- Blum-Kulka S., 1986, *Shifts of cohesion and coherence in translation*, [w:] *Interlingual and Intracultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*, J. House, S. Blum-Kulka (red.), Tübingen, s. 17–35.

- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Englund Dimitrova B., 2005, *Expertise and Explication in the Translation Process*, Amsterdam–Philadelphia.
- Gumul E., 2006, Explication in simultaneous interpreting: A strategy or a by-product of language mediation?, „*Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*”, 7(2), s. 171–190.
- Gumul E., 2007, Explication in conference interpreting, [w:] *Translation and Meaning. Part 7*, M. Thelen, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), Maastricht, s. 449–456.
- Gumul E., 2008, Explication in simultaneous interpreting – The quest for optimal relevance?, [w:] *Relevant Words: Current Perspectives on Language, Translation and Relevance Theory*, E. Wałaszewska, M. Kisielewska-Krysiuk, A. Korzeniowska, M. Grzegorzewska (red.), Cambridge, s. 188–205.
- Gumul E., 2010, Explicating political discourse, [w:] *Political Discourse, Media and Translation*, Ch. Schaeffner (red.), Cambridge, s. 94–115.
- Gumul E., 2011, Eksplicytacja w tłumaczeniu symultanicznym, [w:] *Z zagadnień dydaktyki tłumaczenia ustnego*, P. Janikowski (red.), Częstochowa, s. 11–31.
- Gumul E., 2015, Explication, [w:] *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*, F. Pöchhacker (red.), London, s. 156.
- Gumul E., 2017, Explication and directionality in simultaneous interpreting: simultaneous vs. consecutive, „*Research in Language*”, 5, s. 163–183.
- Gumul E., 2020, Dlaczego tłumacz mówi więcej niż autor? O eksplicytacji w przekładzie, „*Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad Teorią, Praktyką i Dydaktyką Przekładu*”, 15, s. 175–195.
- House R.J., Hanges P.J., Javidan M., Dorfman P.W., Gupta V., 2004, *Culture, Leadership and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*, Thousand Oaks–London–New Delhi.
- Hyland K., Shaw P., 2016, *The Routledge Handbook of English for Academic Purposes*, London–New York.
- Klaudy K., 1996, Back-translation as a tool for detecting explication strategies in translation, [w:] *Translation Studies in Hungary*, K. Klaudy, J. Lambert, A. Sohár (red.), Budapest, s. 99–114.
- Klaudy K., 1998, Explication, [w:] *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London–New York, s. 104–108.
- Levý J., 1963/1983, *Umění překladu*, Prague.
- Lukszyn J. (red.), 1993, *Tezaurus terminologii translatorycznej*, Warszawa.
- Łyda A., 2018, Recenzja osiągnięcia naukowego i aktywności naukowej dr Ewy Gumul w postępowaniu habilitacyjnym, Sosnowiec.
- Macpherson R., 2007, *English for Academic Purposes*, Warszawa.

- Maliszewski J., 2018, Recenzja dorobku naukowego i aktywności naukowej dr Ewy Gumul w postępowaniu habilitacyjnym, Opole.
- Murtisari E.T., 2013, A Relevance-based framework for explication and implicitation in translation. An alternative typology, „Trans-kom. Journal of Translation and Technical Communication Research”, 6(2), s. 315–344.
- Murtisari E.T., 2016, Explication in Translation Studies: The journey of an elusive concept, „Translation & Interpreting. The International Journal of Translation and Interpreting Studies”, 8(2), s. 64–81.
- Piotrowska M., 2007, Czy znajomość strategii w warsztacie każdego tłumacza jest niezbędna? (O strategii teoretycznie), „Przekładaniec”, 17, s. 217–230.
- Piotrowska M., 2018, Ocena dorobku naukowego dr Ewy Gumul w postępowaniu habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwa, Kraków.
- Pöschhacker F. (red.), 2015, Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies, London.
- Puurtinen T., 2003, Explicitating and implicitating source text ideology, „Across Languages and Cultures: A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies”, 4(1), s. 53–62.
- Séguinot, C., 1988, Pragmatics and the explication hypothesis, „TTR Traduction, Terminologie, Rédaction”, 1(2), s. 106–114.
- Schuttle M., Cowie M., 1997, Dictionary of Translation Studies, Manchester.
- Tryuk M., 2019, Recenzja książki Ewy Gumul pt. Explication in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters, „Między Oryginałem a Przekładem”, 1(43), s. 169–177.
- Vanderauwera R., 1985, Dutch Novels Translated into English: The Transformation of a ‘Minority’ Literature, Amsterdam.
- Vinay J.P., Darbelnet J., 1958 (1995), Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation, Amsterdam–Philadelphia.
- Wales K., 1996, Personal pronouns in present-day English, Cambridge.
- Whittaker S., 2004, Etude contrastive des syntagmes nominaux démonstatifs dans des textes traduits de français en norvégien et des textes sources norvégiens: stratégie de traduction ou translationese?, „Forum”, 2(2), s. 221–240.
- Zieliński L., 2015, Einige Anmerkungen zur interkulturellen Kompetenz und deren Anwendungsmöglichkeiten in der Dolmetsch- und Übersetzungspraxis, „Studia Translatoria”, 6, s. 105–119.

A reflection on the book by Ewa Gumul *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, 331 pp.

Summary

The present paper attempts to reflect on the monograph by Ewa Gumul entitled *Explicitation in Simultaneous Interpreting. A Study into Expliciting Behaviour of Trainee Interpreters*. It is composed of the preliminary remarks including examples of explicating behavior from the co-author's translation practice, an outline of the book in question, an overview of its reviews, and some critical remarks on selected aspects of the book. The examples demonstrate that explicitation is a universal phenomenon and an inherent part of interpreting that may serve as a translation strategy fostering communication or filling cultural gaps. The article presents further Gumul's research questions, theoretical framework and methodology employed in the study, as well as the conclusive remarks. The paper addresses reviews of Gumul's book submitted by the habilitation committee and the review article by Małgorzata Tryuk. Whereas the former provide an outstandingly good evaluation of the book, the latter regards some aspects of the book as its possible weaknesses. The issues raised by Tryuk and addressed in the present review article pertain to participants of Gumul's study, English as the language of the book, and the notions of explicitation and translation strategy. The number of participants seems to be adequate to obtain reliable results of the study. As both ardent supporters and strong opponents of English as an academic lingua franca could provide enough arguments proving their points, the choice of English as the language of the book seems to be a marginal remark. Aside from that, this article comments on the use of the personal pronouns "we" and "I" in the book in question with reference to its author. As its use seems to follow rather Polish than academic English writing style, it may sound unnatural to a native speaker of English. Apart from that, the article points out that the term "strategy" as a designed plan cannot be successfully applied with reference to interpreting, which is spontaneous by definition and requires from the interpreter adaptability and quick-thinking. The article concludes with the statement that Ewa Gumul's book is a valuable source of knowledge on explicitation and that some prospective reflection on explicitation as a translation universal could provide a deeper insight into the topic.

Keywords: explicitation, simultaneous interpreting, methodology of translation studies, retrospective protocols